

**ПОДОЛАННЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНОЇ РЕДУКЦІЇ
В СУБ'ЄКТНОМУ ПІДХОДІ:
ТЕОРІЯ ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ**

Найдьонов М.І.

Анотація

Розглянуто методологічні засади теорії групової рефлексії. В результаті проведеного теоретичного аналізу побудовано моделі стрижня спільної події, розвантаження чуттєвої тканини спільної репрезентації, модель зворотного відліку реконструкції суб'єктності, які розкривають механізми становлення та самовідновлення групового суб'єкта. На основі висунутих ідей осмислено проблему цілісності професіонала-психолога, яка забезпечується особистісною культурадигмою.

Ключові слова: групова рефлексія, груповий суб'єкт, культурадигма

Аннотация

Рассмотрены методологические основания теории групповой рефлексии. В результате проведенного теоретического анализа построены модели: стержня события, разгрузки чувственной ткани общей репрезентации, обратного отсчета реконструкции субъектности, которые раскрывают механизмы становления и самовоспроизводства группового субъекта. На основе выдвинутых идей осмыслена проблема целостности профессионала-психолога, которая обеспечивается личностной культурадигмой.

Ключевые слова: групповая рефлексия, групповой субъект, культурадигма

Resume

There is shown the methodological base of the group reflectivity theory. The results of theoretical analysis are in construction of the set of conceptual models: events spin, unloading of perceptible base of the joint representations, feed back direction of reconstruction of subjectness, which expose the essence of becoming and reproduction of group subject. On the basis of advanced ideas the problem of integrity of professional-psychologist, which is provided by personality culture-digma, was realised.

Key words: group reflectivity, group subject, culture digma

Поняття рефлексія в сучасному концептуальному апараті психологічної науки насамперед навантажено методологічним смислом: вона розглядається і як механізм, і як категорія, і як інструмент, і як засіб подання не до кінця вивіренних теорій тощо. У вітчизняній психології, зокрема, в межах суб'єктного підходу [Татенко, Старовойтенко] термін рефлексія використовується досить часто. Як і з терміном свідомість рефлексія перетворюється на своєрідний гібрид, суміш, поняття, за яким позначається множина феноменів. Визначення поняття в цьому випадку виконує функцію обмежування предмету розгляду. Правда, у випадку з рефлексією, яка виступає інтегративною категорією, і інколи має настільки широкий об'єм, що стає безрозмірною, обмеження може бути досягнуто введенням допоміжного слова: групова рефлексія. Цим ми не звужуємо обсяг поняття, відкидаючи або протиставляючи, наприклад, індивідуальній рефлексії, а фокусуємо увагу на континіумі рефлексії у єдності індивідуального і групового суб'єктів. Як і щодо єдності свідомості й емоцій¹, системо-континуальний підхід базується на ствердженні про одночасність існування: не можна виділити таких моментів, коли б одне із них існувало, а інше – ні. Обидва боки однієї і тої ж сутності існують одночасно, але в кожний наступний момент можуть відрізнятися питомою вагою співвідношення.

Суб'єктний підхід, що опрацьовується в українській та російській психології, визначається на методологічному (парадигмальному) рівні К.А. Абульхановою-Славською через "принцип суб'єктно-особистісної організації, що об'єднує життєвий, інтерактивний, діяльнісний простір функціонування особистості з її самоорганізацією, саморегуляцією (самокеруванням своїми психічними, особистісними і т.д. можливостями) і розвитком в напрямку удосконалення власної індивідуальності" [1, 445]. Колективний суб'єкт та су-

¹яку розвиває російський психолог Ю.І.Александров, завідуючий лабораторії нейрофізіологічних основ психіки ім. В.Б.Швіркова Інституту психології РАН на основі теорії функціональних систем П.К.Анохіна.

б'єкт спільної діяльності пропонується в якості предмета соціальної психології [1, 440].

Теоретичний рівень реалізації методологічних принципів суб'єктності втілено В.А.Татенком в розумінні "реального конкретного індивіду як суб'єкта психічного життя, який є частиною цього життя і одночасно протистоїть їй в якості її носія, центра, інтегратора і користувача" [1, 497]. "Суб'єктний рівень психічного життя людини – це не тільки рівень сутнісного відображення (рефлексії) дійсності і сутнісної організації (цілеспрямованої регуляції) психічної активності", це – "рівень розвитку психіки, піднявшись до якого, людина починає ставитись до власної психіки ... як до сушого в собі... як цінності й цілі" [1, 497]. Тобто, на рівні теорії суб'єктності та суб'єкта психічного життя індивід виступає виокремленим і навіть відокремленим від соціального контексту свого буття.

Визначення, яке дає Е.Б. Старовойтенко, підкреслює необхідність виходу за межі суто індивідуалістського трактування суб'єкта, та розгляду його лише в інтеракції з суспільством та іншими: "Суб'єкт - людина, як здатна впливати на буття інших, активна в цьому бутті, той, хто залишає слід, відкриває у зв'язках з іншими людьми можливість самовизначення і самореалізації. Однією із провідних суб'єктних інстанцій визначається свідоме "Я" або "его" індивіда, яке перетворює його ініціативи та активність в зрозумілі та значущі для інших" [1, 466]. Розглядаючи соціальну детермінацію психіки авторка робить висновок: "соціальне – це подія, що тягнеться вічно, безперервно відтворюючи відносини між двома, декількома, багатьма людьми так, що кожний стає іншим-в-собі, а всі разом – колективним "Я"; особистість виступає концентрованим суспільством, а суспільство – розширеною особистістю" [1, 480].

Разом з тим, на рівні конкретно теоретичних побудов індивідуалістичний редукціонізм суб'єктного підходу залишається в силі. При розгляді механізмів суб'єктності суб'єкт виглядає однаком. Залишаються відкритими важливі запитання. Яким саме чином здійснюється суб'єктність з урахуванням со-

ціальної детермінації психічного? В яких інтерпретаційних теоретичних моделях може бути розкритий зв'язок окремого індивідуального суб'єкта і події, в якій він об'єднується із соціумом? Як можна подолати індивідуалізм суб'єктного підходу до людини при аналізі реальних подій, в яких розгортаються процеси саморегуляції, самопізнання та взаєморозуміння, взаємодії та взаємоузгодження із іншими?

Метою даної роботи виступає конструювання таких теоретичних моделей, через які роз'яснюється спільна природа, як окремої значущої для суб'єкта події, так і особливостей її рефлексивного відображення в спільній репрезентації групового суб'єкта.

Результати теоретичного пошуку

Пропонується теорія групової рефлексії, яка розбудована на методологічних засадах суб'єкт-суб'єктного взаємопроникнення, процесуальності онтологічно злитої взаємодії окремих суб'єктів, спільної конструкції дискурсу груповим суб'єктом та зворотньої реконструкції образу. Викладення буде організовано описом низки концептуальних моделей, розроблених в межах теорії групової рефлексії.

Форми існування рефлексії можуть бути різні - інтелектуальна рефлексія спрямована на забезпечення рішення поставленої проблеми; особистісна спрямовується на переосмыслення себе і подолання особистої конфліктності; міжперсональна, спрямована на побудову образу групи й подолання міжперсональної конфліктності. Можна виділити декілька тенденцій в онтогенетичному розвитку рефлексії. Це, по-перше, - перехід від розвитку рефлексії всередині однієї із її сфер до одночасного розвитку рефлексії у всіх її складових. По-друге, це - перехід від нижчого рівня цілісності рефлексії, яка охоплює лише ситуації, до вищого рівня цілісності (як узагальненню и розповсюдженню рефлексії на подієвий рівень). Третя тенденція - це перехід від послідовного до постійного здійснення рефлексії. Ці три тенденції відповідно дають три рівня рефлексії в генезисі її становлення і якісного перетворення. Первинно рефлексія формується как акт. Первинний акт рефлексії - вибір

режиму усвідомлення, виходом якого є рішення: відмовитись від діяльності, при зіткненні з утрудненням, вийти із контексту досягнення мети, чи обрати шлях пошуку сил для продовження мисленевої творчості в напрямі подолання власної конфліктності.

Якщо обирається мобілізація сил, то потрібна зміна позиції на рефлексивну, тобто рефлексивний вихід особистості із діяльності, коли діяльність преривається і стає матеріалом для рефлексії - чому не вдалося, де було зроблено помилку, що було не враховано і що потрібно врахувати при поверненні до діяльності, як змінити її, як краще спланувати.

Далі рефлексія розглядається як здатність особистості здійснювати рефлексивні акти в самій діяльності ("reflection-in-action" [2], яка відрізняє професійне виконання дій від непрофесійного), інкорпорованість в діяльність паралельно з нею здійснюваної рефлексії. Для такого паралельного здійснення необхідно уміти виділяти в контексті того, що відбувається множини точок зору, промальовуючих будь яку із ряду можливостей подальшого перебігу ситуації [3]. Це дозволяє розв'язувати професійні проблеми "на місці", як тільки вони з'являються, рефлексія тут аналогічна процесу розгорнутого аналізу ситуації в групі професіоналів, але відбувається це не після події, а в свідомості окремого суб'єкта, паралельно перебігу події. Третя стадія - перетворення рефлексії в стиль життя, глобальне її здійснення в різних паралельних актах, взаємопов'язаних вчинках, контекстах міжперсональних і соціальних стусунків, у взаємоперетинаючихся контекстах буття і різних подіях. Інструментальним оформленням даного рівня рефлексії є спрямованість особистості, яка розглядається як цінність пізнання власного життєвого світу [4], стратегія вибудовування системи життєвих відносин особистості [5].

Концепція групової рефлексії дозволяє позначити інтеграцію форм рефлексії та рефлексивної взаємодії, спрямованої на ціннісне самовизначення і побудову системи життєвих відносин суб'єкта.

Групова рефлексія - це система взаємної дії, розуміння і узгодження групового суб'єкта, що знаходиться в стадії ситуативного становлення, досягнення максимуму ситуативного циклу життя і забезпечення входження власного статусу, продуктів, наслідків дій в носіїв, що локалізовані в індивідних суб'єктах. Групова рефлексія стосується також системи активності, яка розгортається за ініціативою індивідних суб'єктів під впливом наявності ідеального образу групового суб'єкта, як ресурсної можливості і ціннісної самодостатності. Під впливом потреби в додаткових ресурсах, без яких подальша автономна активність індивідного суб'єкта неможлива також розгортається процес групової рефлексії як упізнання радикалів групових суб'єктів в континуумі попереднього досвіду та їх втілення у створенні групового суб'єкта. Групова рефлексія розглядається насамперед як спосіб ревізії (зіставлення, співвіднесення, звірки) розгортання і взаємо-ревізування картин світу. Це створення повноти картини, яку складно а інокли і неможливо осягнути окремому індивіду через необхідність утримувати в складі думки одночасно різні позиції, інтереси, ролі. Коли думка тріпоче серед цих граней, групова рефлексія – єдина можливість подолати недостатність ресурсів індивідуальної свідомості відобразити світ чи якийсь складне його явище.

Зважаючи на традицію метакогнітивізму, в руслі якого Флелвел ввів поняття мета-пізнання, як систему знань людини про особливості власної пізнавальної сфери та засобах її контролю, рефлексія є звичайно метакогнітивним процесом. Більше того, саме в понятті рефлексії завдяки її більшій континуальності долається розрив між когнітивним і емоційним рівнями пізнання, адже рефлексія, забезпечуючи організованість і регуляцію власного пізнання, забезпечує тим самим інший рівень картини світу. Групова рефлексія забезпечує такий рівень образу світу, який враховує наявність повноти інших суб'єктностей в ньому. До того ж, групова рефлексія забезпечує спосіб відображення явищ, які знаходяться у взаємодії, взаємоперетині і взаємозалежності і цим визначає центрованість суб'єктності, власне створення групового суб'єкта.

Перша модель, яка пропонується, виходячи із розуміння онтології групової рефлексії, - це **модель стрижня спільної події**. Традиційно концептуальні моделі будуються з використанням відображення реального життєвого явища в графічній схемі. Крім того, ми будемо застосовувати для опису механізмів низку метафор, які змальовують перетворення в моделі за аналогіями із окремими фізичними явищами.

Модель стрижня спільної події

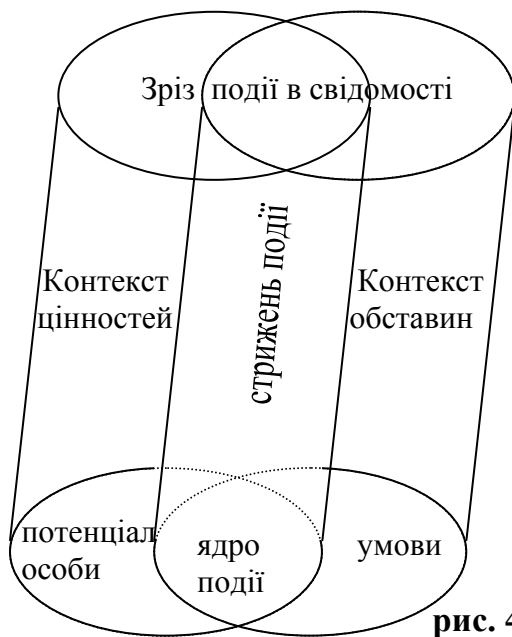

рис. 4

Життя людини протікає не просто в ситуаціях, а в життєвих подіях, які дають змогу дійти в розумінні до власних межових цінностей. Ситуація може стати життєвою подією тому випадку, коли в ній відбувається піднесення до вищих, межових цінностей, осмислення і переосмислення їх, реалізація у виборі альтернатив дії, тобто у вчинку.

Людина, яка прийняла задачу з умовою розв'язування її в ото-

ченні, отримує обмеження загального поля свого потенціалу умовами задачі і умовами її рішення. Це обмеження накладається на психіку людини, її мисленевий пошук в ситуації, визначає окремі межі її розвитку в даному контексті.

Ядро події таким чином постає у єдності особистості та предметних умов ситуації (рис.1,2,3). Утворюється ядро при прийнятті особистістю ситуації у вигляді, наприклад, прийняття задачі з умовою отримати спільний результат, вирішувати її разом. В часовому вимірі ядро події утворює стрижень події (рис. 4), на кожному із етапів якого можна умовно зробити розтин (рис.5), зафіксувавши зв'язки і співвідношення, зрозуміти які можна лише в контексті попередніх дій і взаємодії (рис.6-9) Фактори, що обмежують стриж-

жень події: загальний потенціал особистостей, залучених в неї (їх межові цінності, їх здібності, інтереси, мотивація) і предметні умови (рис.4).

Рис. 1

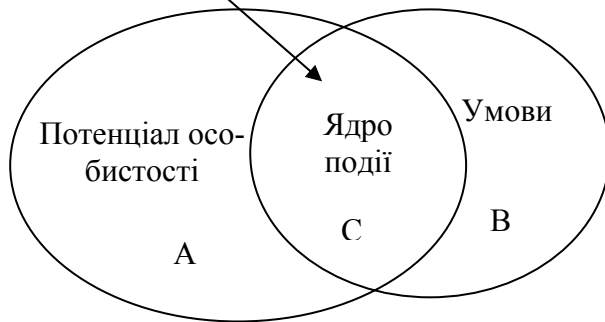

Рис. 2

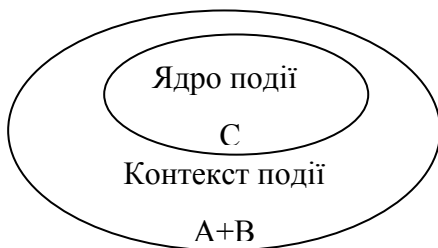

Рис. 3

Стрижень події – це метафорична назва, яка в світі фізичних аналогій може бути більш точно охарактеризована словами тренд, спіні, атрактор тощо.

Роблячи одномоментний зріз події, ми далі можемо аналізувати модель у

її суб'єктивній структурі представленості як в спільній репрезентації. Умовність наступних моделей полягає в тому, що вони є принципово динамічними, а не статичними, тому ми обираємо для їх викладення переважно анімаційні метафори. Викладена далі **мо-**

дель розвантаження спільної репрезентації як чуттєвої тканини суб'єкта рис.6 континуальна: вона передбачає одночасність існування індивідуального і групових суб'єктів.

Відображення стрижня події, як центральної зони (ядра), охоплює реальність найбільш злитого і недиференційованого чуттєвого відображення події: це досвід, мінімально доступний для інших в традиційному розумінні суб'єктивного – практичні знання, окремі прецеденти і факти, організовані в особисту концептуальну класифікацію, імпліцитну теорію, внутрішню мережу, виходячи із особистих настанов, засад для переживання, оцінювання і

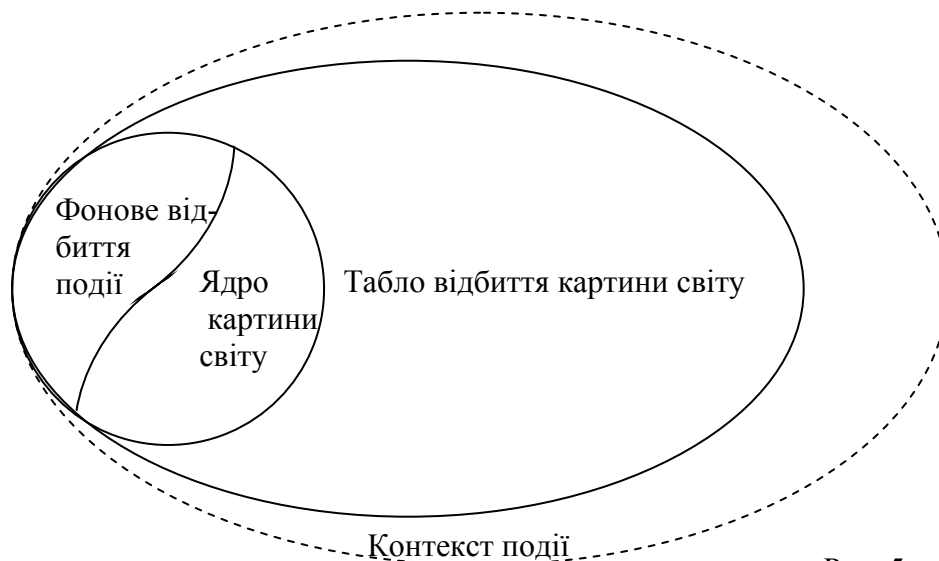

Рис. 5

сприйняття світу. (рис. 8). В ядрі предметно-обмеженої події не тільки передбачається особистість через контекст, в який вона вбудовується, але сама ця фактологія (предметно-операційний план події) породжується даними суб'єктами. Нашаровані над ядром потенційні поля (на графічній схемі зображуються концентричними колами) це своєрідні табло відображення, об'яснення зумовлене необхідністю диференційованого і керованого самопізнання з метою предметного просування в розв'язанні задач. Детальніше ця модель описана нами раніше [6].

Рис. 6

Наступна модель описує модуси рефлексивних процесів, які забезпечують самоорганізацію спільної картини світу груповим суб'єктом.

Взаємодія табло і ядра можна уявити у вигляді трьох різних динамічних картин, які відповідають екстенсивній, інтенсивній і конструктивній видам рефлексії. Перший етап може бути

представлений у вигляді фонового саява, яке висвітлює Змістовну картину рівним світлом, - це фон безпосереднього чуттєвого відображення події, на

якому відбувається підсилення яскравості окремих точок, "набухання сяйва",

Рис. 7

утворення деяких концентратів світіння (рис.10). Саме вони беруть на себе функцію звільнення чуттєвої тканини свідомості для по-

дальшої взаємодії із проблемно-предметними умовами. Метафора "набухання сяйва" відбиває суб'єктивну картину репрезентації особистістю події, або задачі, як частини події, коли, з'являється непевне відчуття того, в якому напрямі потрібно рухатися, щоб прийти до бажаного. Це злитне недиференційоване відчуття для подальшого розгортання потребує фіксації його в свідомості - знаходження йому місця в загальній картині події, наділення його яєким символічним означенням.

Далі відбувається нарощення динамізації модельної картини: ірадіація,

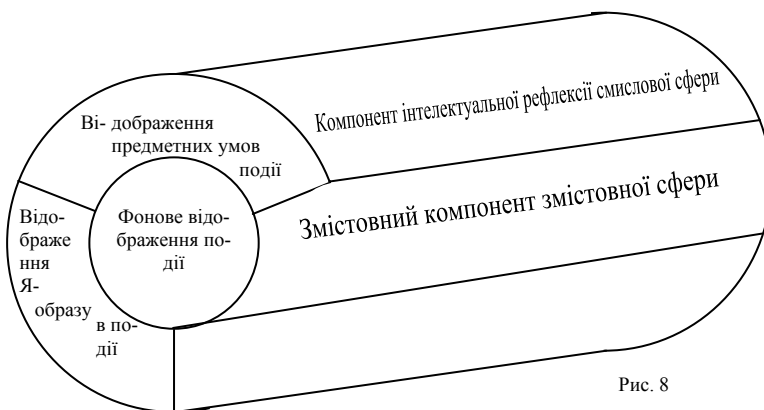

Рис. 8

поширення концентрату світіння в бік ядра. На другому етапі саме "простріли світіння" утворюють ті вектори, що розділяють зону осмислення, сприяють інтенсифікації процесу по-

шуку. (рис.11) Утворюється внутрішній діалог виокремлених в свідомості моментів події: оцінка, запитання, що визначають напрям пошуку тощо.

Третій етап визначається створенням в табло декількох зон-підмножин концентратів, між якими відбуваються специфічні процеси змін сяйва кремих зон та інші, що в динаміко-образних аналогіях відбивають операції порівняння, синтезу, побудови гіпотез. (рис.12). Особливість цього третього рівня полягає в його більшій керованості, довільній рухливості,

можливості відірватися від конкретики умов і помислити ці умови "як що б". цей рівень конструювання нової картини реальності і визначення імовірності співпадіння суб'єктивної реальності вихідним прийнятим зовнішнім умовам. Докладніше модель розвантаження спільної чуттєвої тканини описана в ін-

ших роботах [6, 7]

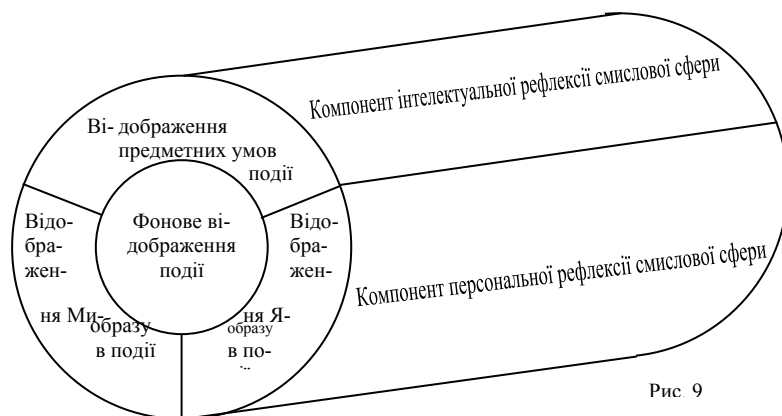

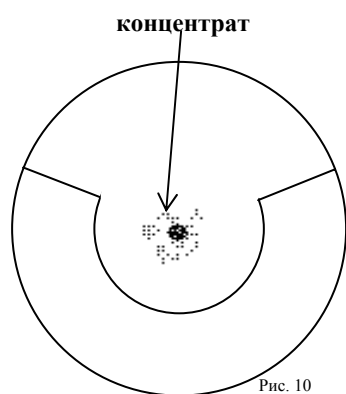
Рис. 9

Спираючись на попередні моделі, та принцип єдності в структурі суб'єктивного досвіду дії та рефлексії², задамо собі питання – яким саме чином спільно розподілена чуттєва репре-

зентація групового суб'єкта, злитна в ядрі із власне діями, існує поза миттєвістю фізичної взаємодії? Тобто як створюється історія групового суб'єкта в груповій рефлексії? Відповідь на це питання дається у моделі зворотного відліку реконструкції образу суб'єктності іншого. В момент взаємодії відбувається перетин світів суб'єктів в різній за своєю експресією внутрішнього світу дії. Але момент отримує своє значення і смисл в контексті минулого і майбутнього події через їх реконструкцію і перспективу. Від ознак дії суб'єкт піднімається в зворотному напрямі, вибудовуючи реконструкцію наміру дії іншого суб'єкта, включаючи цю реконструкцію в картину світу і проводячи подальшу ревізію цієї реконструкції. Звичайно, ця внутрішня робота суб'єкта найчастіше відбувається в згорнутому форматі, хоча може бути дискурсивно висловлена при наявності такої задачі в культурі та достатньому оснащенні мовними засобами. Принаймні, передача іншому, хто не був присутній в події, або обговорення для взаємної ревізії-звірки варіантів інтерпретацій зворотніх суб'єктних реконструкцій сприяє їх дискурсивній експлікації.

² В кожен момент ці два боки єдиного системного процесу існують разом, але мають різну питому вагу в континіумі описання може бути виділена предметна дія, де рефлексивний бік може бути розглянутий як некінченно малий, та власне рефлексія, де аспект дії стає надмалим.

Експериментальні роботи із дослідження групової рефлексії [8] спирались саме на аналіз дискурсу в творчому пошуку, для цього був розроблений спеціальний метод аналізу мови [9], в якому за окремими показниками і контекстуальними параметрами можна оцінити динаміку прояву і взаємопроникнення індивідуального і групового радикалів суб'єктності.

До речі, обидві ці форми суб'єктності включені до зворотніх суб'єктних реконструкцій. Так, сучасні крос-культурні дослідження в соціальній психології, зокрема щодо відмінностей процесів атрибуції³ показали, що в той час як західні (християнські) культури формують імпліцитні теорії, в яких саме індивід має стабільні якості, а групи - не мають, то в конфуціансь-

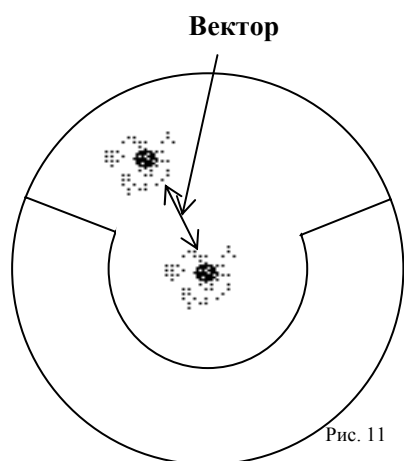
ких культурах переважає акцентування груп – саме вони мають стабільні риси, якими й визначаються їх соціальні результати [10]. Можливо тому такий супротив досі зустрічає введення поняття групового суб'єкта на теренах вітчизняної психології.

Окремо звернімо увагу на достатньо мало вивчені аспекти взаємного зв'язку розуміння і узгодження, як окремих параметрів не просто комунікативного процесу, але аспектів співіснування індивідуального і групових суб'єктів, адже одним із механізмів утворення групового суб'єкта є пригнічення механізмів розуміння-згоди, які досліджені нами в межах проектів впровадження рефлексивного управління в організації на етапі їх кардинальних перетворень [11].

Залишається недостатньо висвітленим також питання перспективи спільної картини, створеної груповим суб'єктом. Коли частина картини відкрита в спільній творчості – хто вбере в себе цю картину і буде її далі нести в майбутнє. Якщо проблема індивідуального внеску в спільну творчість позначена і

³ Фундаментальна похибка атрибуції, сформульована Россом в 1977, та описана як універсальна людська тенденція Гілбертом та Малоне у 1995, полягає в тому, що існує тенденція в соціальному сприйнятті - намагатися знайти в діях внутрішні стабільні якості діяча, навіть коли їх не існувало. Американці проявляють звичні похибки в напрямку персональних диспозицій, в той час як китайці більше акцентуються на самій ситуації.

вивчається, проблема індивідуального несення групового суб'єкта лише починає намічатись в формі конкретних досліджень динаміки цінностей організації, наступності філософії підприємства тощо. Питання в тому, що не завжди є відповідність між індивідуальним внеском і несінням – хтось вніс більше, але воно не стало значущим для нього і не виносить, не несе, не стає хранителем, щоб розгортати це, як цінність в іншому складі групи або серед інших груп.

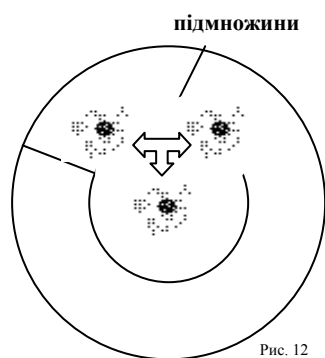

Викладення основних теоретичних засад та моделей групової рефлексії, спрямоване на подолання індивідуалістичної редукції суб'єктного підходу, логічно завершити виходом на аналіз сучасної психологічної науки загалом. Психологія, наука – теж груповий суб'єкт, який відтворюється засобами навчання. Внутрішнє існування науки – це груповий суб'єкт, на прикладі якого взагалі можна розглянути

групового суб'єкта як окреме явище з боку єдності взаємодії, спільного створення картини, яка підкорює і забезпечує відтворення діяльності окремих індивідів тощо. Саме в аналіз групового суб'єкта такого масштабу стає яскраво зрозумілою теза про групового суб'єкта як вихід із дефіциту психічних ресурсів відображення, наука спільними зусиллями її митців виконує місію забезпечення психічних ресурсів, які дають нове бачення людства в усій можливій на сьогодні повноті.

Проблема внутрішньої цілісності професіонала, який є носієм групової суб'єктності науки постає все далі гостріше. Багатокольоровість і привабливість, які утримують багатоманіття в собі (це стосується не лише фахових психологів, але й письменників, інших митців, в тому числі створювачів спінів в інформаційному просторі) мають утримувати в контексті, в параметрах – утримувати в собі образ інаковості. Ця багатоманітність починає бути схожою на ідею шизофренічної розщепленості. Але утримування співіснування різного не перетворює митців поголовно на шизоїдів – оточення сьогодні не

потребує однозначності, поступово розвиваються засоби саморегуляції, культура адаптується до утримання протиріч.

Наука шукає також нової методології, відповідної до глобальних перетворень людства – від монізму або дуалізму через еkleктику – до плюралізму, синергетичної парадигми, культурадигмальності. В свій час на основі розвитку концепції групової рефлексії нами була висунута ідея особистісної культурадигми [12] як основи професійної позиції психолога – осередок несіння окремим фахівцем ідеї психологічних шкіл. В європейській концепції фахової підготовки психолога вивчення практичних методів декількох психологічних напрямів є обов'язковою вимогою, стандартом навчання. У вітчизняній культурі психологічної підготовки вважалось необхідним становлення науковця в межах окремої теоретичної школи, тобто загалом через належність до окремої культурної традиції, яку після глибокого засвоєння науковець міг переосмислювати, розвивати, переростати і долати. Таке навчання засновується на учнівстві, яке обмежує допитливість, оскільки система теоретичної побудови часто має бути прийнята виключно із віри чи поваги до школи, якій учень належить. Для допитливого розуму, який працює із онтологією, для розуміння відмінностей між школами, для розуміння плюралізму концептуального апарату тощо в межах окремого напрямку достатні умови не створити. Розуміння що психологія – не єдина, складається із багатьох картин світу, які взаємно перетинаються, і в яких власна картина світу науковця має бути створена на рефлексивному рівні, з усвідомленням себе як індивідуального і групового суб'єкта, усвідомленням власного внеску і несіння - забезпечується формуванням особистісної культурадигми, як сталої форми картини світу і професійного інструменту.

Не тільки сучасним вимогам до підготовки спеціаліста, але й різним способам допомоги, як формам психологічної практики, відповідає ідея особистісної культурадигми. Адже в силу змішаності культурних шарів (наприклад,

в електоральному полі, в організації, при міграційних процесах тощо) схеми окремих шкіл працюють з різним ступенем успішності. В змішуванні шарів і динаміці відновлення потреб з'являється необхідність бути інтелектуально адекватним до факту наявності іншого. Крім того, розуміння континууму суб'єктності покладає зміни у підході до психологічної допомоги, врахування природи вибору суб'єкта, якому потрібен додатковий ресурс у вигляді психолога: чи вона потрібна лише тому, хто звернувся, чи й іншому суб'єкту, чи груповому суб'єкту - в більш широкому системному контексті. Психологія таким чином виходить із пасивної зони відгуку на клієнтський запит, переходить в паритетну позицію взаємопроникнення цінностей групових суб'єктів. Це на перший план висуває проблему ціннісної визначеності як групового суб'єкта науки, так і окремого її представника. В цьому контексті фахова підготовка психолога має бути насамперед мета-практикою групової рефлексії, спрямованою на культивування особистісної культурадигми.

Література

1. Предмет и метод психологии: антология / Под ред. Е.Б.Старовойтенко. – М.: Академический проект: Гаудеамус, 2005. – 512 с.
2. Schon D. The reflective practitioner: How professionals think in action. - New York: Basic Books. - 1983.
3. Neville H. , Smith D. Reflection in teacher education: towards definition and implementation. Teaching and teacher education. An international journal of research and studies. v11. , N1. - 1995. - p. 33-49.
4. Титаренко Т. М. Жизненный мир личности: структурно-генетический подход. - К., 1994.
5. Старовойтенко Е. Б. Жизненные отношения личности. - К. , 1992.
6. Найденов М.И. Модель групповой рефлексии в контексте анализа творчества педагога // Професійна творчість в системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів. Збірник наукових праць. Випуск 8. – Запоріжжя, 1998. - С. 171-176.
7. Найденов М. И. Процесс и процедура групповой рефлексии /доклад на Всесоюзном Семинаре- практикуме "Рефлексивно- творческая культура дигма в педагогике", Запорожье, 1991. (<http://My.ElVisti.com/naid>)7
8. Найденов М.И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Дис. ... канд. психол. наук.- Киев, 1989. - 239 с.
9. Найденов М.И., Найденова Л.А. Содержательно-смысловой анализ творческого мышления и его рефлексивных механизмов // творчество и педагогика. Материалы всесоюзной

научно-практической конференции. Секция iv психолого-педагогические аспекты развития творчества и рефлексии. - М., 1988. - С. 34-40.

10. Menon, T., Morris, M. W., Chiu, Ch., Hong, Y. Culture and the construal of agency: attribution to individual versus group dispositions // *Social cognition. Key readings* / Ed. By D.L. Hamilton. – N.Y.: Psychology Press, 2005 – pp. 333-354.
11. Найдьонов М.І. Взаємопроникнення цінностей: технологічне забезпечення розвитку групового суб'єкта // *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки.* - Серія 12. Випуск 6(30). Частина 1. - Київ, 2005. - С. 284-298.
12. Найденов М.И., Найденова Л.А. Личностная культурадиigma и проблема эстетического отношения к искусству // *Эстетическое отношение к искусству: Коллектив. монография по материалам Междунар. конф.(Херсон,1991): В 6-ти т./Редкол.:И.А.Зязюн (председатель) и др.* - Т.1.- М.: АПН СССР, 1991. – С. 35—37.
13. Найденов М.И., Найденова Л.А. Личностная культурадиigma и социальнопсихологические проблемы воспитания учащейся молодежи // *Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащейся молодежи / Тезисы всесоюзн. Науч.-методич. конф.* - Запорожье, 1991. – С. 41—42.